

УДК 336.764.061

Бойко А.В., канд. екон. наук, докторант,
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

ФІНАНСОВО-КРЕДИТНІ ДЕТЕРМІНАНТИ СТІЙКОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ЗРУШЕНЬ

АНОТАЦІЯ. Глобальні зрушення у світовій економічній системі та трансформаційні процеси в Україні зумовлюють проблему формування та збереження економічної стійкості. Запропоновано ключові фінансово-кредитні детермінанти моніторингу та оцінки формування загроз економічній стійкості. Виявлено основні особливості та тенденції розвитку фінансово-кредитного сектору України у 2003—2011 рр.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: економічна система, стійкість розвитку, сталий розвиток, фінансова стабільність, детермінанти, глобалізація, фінансово-економічна криза

АННОТАЦИЯ. Глобальные сдвиги в мировой экономической системе и трансформационные процессы в Украине обуславливают проблему формирования и сохранения экономической устойчивости. Предложено ключевые финансово-кредитные детерминанты мониторинга и оценки формирования угроз экономической устойчивости. Обнаружено главные особенности и тенденции развития финансово-кредитного сектора Украины в 2003—2011 гг.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: экономическая система, устойчивость развития, устойчивое развитие, финансовая стабильность, детерминанты, глобализация, финансово-экономический кризис

ANNOTATION. Global shifts in the world economy and the transformation processes in Ukraine cause the problem of economic stability forming and maintaining. Main financial and credit determinants for monitoring and evaluation the formation of threats to economic stability were propounded. The main features and trends in the financial and credit sector in Ukraine in 2003—2011 were detected.

KEY WORDS: economic system, soundness of development, sustainable development, financial stability, determinants, globalization, financial and economic crisis

Постановка проблеми. Проблема вибору нової економічної моделі для України зумовлена цивілізаційними змінами та глобальними викликами сучасності [1], а також соціально-економічними реаліями, що нині мають місце як результат трансформаційних процесів упродовж двох останніх десятиліть розбудови національної економіки. Світова фінансово-економічна криза на початку ХХІ ст. підтвердила, що навіть економічні моделі розвинених країн не мають достатньо внутрішнього резерву для уникнення соціально-економічної нестабільності у силу дії такої закономірності, як циклічність і нерівномірність розвитку. Нині існує нагальна необхідність розробки нової економічної парадигми, яка би пояснювала сучасні особливості економічного розвитку країн і народів, у тому числі нелінійні економічні процеси. Відтак, дослідження чинників стійкості економічних систем є питанням актуальним і важливим у сучасних умовах розвитку.

Аналіз останніх джерел. До вирішення цієї наукової задачі долучилися чимало провідних українських та зарубіжних вчених. Зокрема, академік В. Гесць обґрунтував ендогенно орієнтовану модель розвитку, спираючись на яку можливо забезпечити новий його виток [2]. Питанням антициклічного регулювання

ринкової економіки у глобальній перспективі присвячена колективна монографія за загальною редакцією професорів Д.Г. Лук'яненка та А.М. Поручника [3]. Природу шокових збурень і їх наслідків для економіки України розкрито у колективній монографії за загальною редакцією професора І.В. Крючкової [4]. Оцінкою та моніторингом стійкості фінансової системи займаються експерти МВФ та центральних банків окремих країн світу [5—8]. Незважаючи на значну кількість ґрунтовних досліджень з проблематики вибору та обґрунтування нової економічної парадигми, дискусійним залишається питання фінансово-кредитних детермінант економічної стійкості.

Виклад основного матеріалу дослідження. На наш погляд, нова економічна модель для України із врахуванням сучасних зовнішніх тенденцій і загальних закономірностей розвитку, повинна базуватися на внутрішніх факторах розвитку, національному потенціалі та інноватиці ідей. Важливим є визначення ключових принципів національного розвитку. У контексті глобальних викликів сучасності [1] та враховуючи тенденції функціонування світової економіки [3], найперспективнішим напрямом розвитку на усіх рівнях від підприємства до глобальної економіки, на наш погляд, є забезпечення стійкості розвитку. В українській науковій літературі у цьому контексті найпоширенішим є використання терміну «сталий розвиток». На наш погляд, варто звернути увагу на дискусійність такого перекладу цього терміну.

Так, проаналізувавши зміст синонімів термінів «sustainable» і «development», науковець І. Кондіус прийшла до висновку, що таке поняття, як «сталий розвиток» є досить сумнівним через несумісність цих двох понять. Під «розвитком» розуміють процес, унаслідок якого відбувається зміна якості чого-небудь, перехід від одного якісного стану до іншого, вищого, а «сталість» — це визначеність, сформованість, постійність, збереження незмінного складу та величини, що не зазнає коливань, не піддається змінам [9, с. 7]. Для динамічних систем «sustainable development» означає не консервацію існуючого стану, а еластичну змінність при збереженні цілісності системи та її найважливіших елементів. Цього можна досягти забезпечивши динамічне зростання всіх складових системи при збереженні рівноваги та збалансованості її функціонування.

Л. Мельник відзначає, що саме поняття, яке на мові оригіналу — англійській, визначають як «sustainable development», слід перекласти на українську мову як стійкий, а не сталий розвиток [10, с. 8]. Саме стійкість є тим самим рівноважним станом, що підтримує добробут людини та суспільного ладу за допомогою життєзабезпечувальних функцій природи як основи суспільного розвитку. Стійкому розвитку, як відзначає автор, притаманні динамічна рівновага з періодичною зміною її рівня та еластичність. Про недосконалість понятійно-термінологічного апарату концепції сталого розвитку зазначає Є. Борщук, пропонуючи зміст поняття «сталий розвиток» поєднувати з такими термінами, як «стійкий, збалансований, самовідтворювальний, підтримуваний» [11, с. 22].

Враховуючи етимологію понять у межах наших досліджень приймемо термін «стійкість розвитку». Отже, загальними принципами розвитку повинні стати збалансованість економічної, соціальної та екологічної складової функціонування суспільства. У межах цього дослідження оцінці піддана економічна складова національного розвитку у частині фінансово-кредитних детермінант.

Світова фінансово-економічна криза 2007—2009 рр. передумовою мала вразливість і розбалансованість саме фінансового сектора найрозвиненіших економік світу. В умовах інтернаціоналізації та глобалізації економіки усіх країн світу тісно взаємопов'язані через потоки товарів, ресурсів, інформації тощо. Отже, проблема полягає у виявленні «вузьких місць» в національній економіці, які виникають у процесі її функціонування.

У межах синергетичної концепції розвиток економічної системи — це якісна зміна структури і функціонування у результаті взаємодії її складових компонентів, оскільки будучи відкритою системою вона зазнає впливу стадій порядку і хаосу. Економічна система та її складові компоненти, безумовно, у будь-якому стані, зазнають змін, оскільки функціонування відкритої системи передбачає, щонайменше, природну циклічність. Такі флуктуації або зміни, до певної межі можуть бути нейтралізовані самою економічною системою завдяки стійкості її структури. Водночас, при перевищенні флуктуючими параметрами критичних значень настає момент переходу економічної системи у інший стан, на іншу траєкторію функціонування, що відображає певну точку розгалуження варіантів розвитку. Звідси, еволюція економічної системи при зміні зовнішніх умов є послідовністю різних бажаних стадій розвитку, перехід між якими відбувається через нестійкі стани та біфуркації.

Фінансова стабільність (нестабільність) є предметом постійного моніторингу та оцінки МВФ, а також центральних банків багатьох країн [5, с. 6]. Світова фінансово-економічна криза зумовила підвищений інтерес до проблеми дослідження та забезпечення фінансової стабільності. Остання означає, що фінансова система є стійкою до перешкод і може забезпечувати рух капіталу, виконувати платежі і перерозподіляти ризик задовільним чином [5, с. 6]. CNB визначає фінансову стабільність як ситуацію, коли фінансова система працює без серйозних збоїв або небажаних наслідків для сьогодення і майбутнього розвитку економіки в цілому, показуючи високий ступінь стійкості до шоків. Визначення CNB ґрунтується на тому, що фінансова стабільність може бути порушена як процесами всередині фінансового сектора, що ведуть до появи слабких місць, так і сильними ударами, які можуть виникнути із зовнішнього середовища, внутрішніми макроекономічними змінами, великими дебіторами і кредиторами, економічної політикою чи змінами в інституційному середовищі [6].

Звідси, стійкість фінансової системи — це ситуація, за якої система виконує усі функції безперервно та ефективно, навіть якщо неочікувані та несприятливі порушення відбуваються у значному масштабі. Порушення у функціонуванні фінансової системи та ефективності надання фінансових послуг мають шкідливий вплив на стан підприємств і домашніх господарств [7]. Незважаючи на багатогранність, концептуально термін «фінансова стабільність» зазвичай інтерпретується як перманентний стан надійного функціонування різних компонентів фінансової системи — ринків, інститутів, інфраструктури ринку — наділяючи систему здатністю стикатися із будь-якими ендегенними або екзогенними фінансовими шоками з мінімальними руйнівні наслідки [8]. При цьому слід додати, що економічна система — це комплекс взаємодіючих елементів, що неодмінно перебуває у рівновазі. Вихід системи за межі рівноважного функціонування її елементів приводить у нестійкий стан всю систему і може закінчитися її крахом.

Дослідження стійкості економічної системи через оцінку її фінансово-кредитної складової повинне включати, на наш погляд, аналіз боргового, валютного, кредитного, експортного, інвестиційного та інфляційного детермінант, що дозволяє виявляти «слабкі» місця фінансового характеру в економічній системі України. Зовнішня заборгованість державного, банківського та корпоративного секторів починаючи з 2003 р., включаючи період економічного зростання в Україні, зростала до 2009 р. включно (табл. 1). Така тенденція є економічно обґрунтованою у випадку зростання фінансування та створення додаткових можливостей для фінансування розвитку реального сектору економіки через, наприклад, зростання інвестицій в основний капітал, введення у дію нових підприємств, виробничих потужностей, модернізацію існуючих.

Таблиця 1

**ДИНАМІКА ОСНОВНИХ
МАКРОЕКОНОМІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ УКРАЇНИ***

		2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
1.	Приріст обсягів кредитів, наданих депозитними корпораціями (окрім НБУ), %	60,77	30,52	61,85	70,98	74,07	71,96	-1,46	1,3	9,4	1,8 ¹
2.	Зовнішня заборгованість банківського сектору до ВЗБ, %	7,3	8,7	15,4	25,8	38,7	38,8	29,8	24,0	20,0	19,0 ²
3.	Зовнішня заборгованість корпоративного сектору до ВЗБ, %	47,9	53,0	54,9	52,6	45,8	44,8	47,0	48,3	53,5	55,1 ²
4.	Зовнішній борг країни до ВВП, %	47,5	47,2	45,9	50,6	56,0	55,9	88,3	86,0	76,4	74,9 ²
5.	Валовий зовнішній борг на одну особу, тис. дол. США	0,5	0,6	0,8	1,2	1,7	2,2	2,3	2,6	2,8	2,8 ²
6.	Частка короткострокової заборгованості у ВЗБ	37,9	34,1	27,6	27,9	25,9	20,0	18,4	21,8	25,9	25,8 ²
7.	Сальдо поточного рахунку платіжного балансу до ВВП, %	5,8	10,6	2,9	-1,5	-3,7	-7,0	-1,5	-2,2	-5,5	-3,6 ²
8.	Сальдо рахунку операцій з капіталом та фінансових операцій платіжного балансу, млн дол. США	247	-4332	8190	4025	14693	9700	-11994	8049	6551	771 ²
9.	Перевищення темпу росту експорту над темпом росту імпорту, %	-4,7	11,3	-12,9	-8,8	-8,0	-4,7	7,2	-2,6	-5,2	1,6 ²
10.	Темпи приросту інвестицій в основний капітал, %	131,3	128,0	101,9	119,0	129,8	97,4	58,5	99,4	122,4	-
11.	Зростання цін в економіці, %	108,2	112,3	110,3	111,6	116,6	122,3	112,3	109,1	104,6	99,9 ³
12.	Зміна офіційних резервів НБУ, %	57,1	37,7	104,2	14,9	45,7	21,8	-15,5	24,2	15,6	-14,6 ²

* — розраховано за даними Державної служби статистики України www.ukrstat.gov.ua та НБУ www.bank.gov.ua

¹ — станом на серпень 2012 року

² — станом на квітень 2012 року

³ — станом на липень 2012 року

Так, у 2007—2008 рр. у банківському секторі розмір зовнішньої заборгованості досяг свого максимального значення — 30—39 млрд дол. США або 38—39 % до валового зовнішнього боргу України [12, с. 88]. Загалом за 2004—2007

рр. зовнішній борг українських банків збільшився майже у 18 разів, що повинно було би відобразитися, наприклад, на відповідному зростанні інвестицій в основний капітал. Водночас, основним джерелом останніх у цей період традиційно були власні кошти підприємств — 61,7 % (у 2004 р.), 57,4 % (у 2005 р.), 57,8 % (у 2006 р.) і 56,5 % (у 2007 р.) до загального обсягу інвестицій в основний капітал [13, с. 206]. При цьому кредити банків та інші позики становили 7,6 %, 14,8 %, 15,5 %, 16,6 %, а кошти іноземних інвесторів — 3,6 %, 5,0 %, 3,7 %, 3,5 % відповідно. Незважаючи на позитивну динаміку зростання фінансування інвестицій в основний капітал за рахунок банківських кредитів і позик у цей період, вона не відповідала фактичному зростанню зовнішньої заборгованості банківського сектору України.

Загальний зовнішній борг України у 2009 рр. становив 103,4 млрд дол. США або 88,3 % до ВВП. Станом на 01.04.12 р. його абсолютне значення зросло і залишається високим — 126,9 млрд дол. США або 74,9 % до ВВП [12, с. 89]. При цьому можливостей для повернення взятих запозичень через нарощування експортного потенціалу та модернізацію діючих підприємств не забезпечено. Іноземні капітали, що надійшли у банківський сектор країни, трансформувалися переважно у кредити населенню та фірмам. Так, темп приросту кредитів, наданих домашнім господарствам у 2003 р. становив 170 %, у 2004 р. — 63 %, у 2005 р. — 121 %, у 2006 р. — 130 %, у 2007 р. — 96 % [4, с. 158—159]. Переважна частина зарубіжних інвестицій, що надходили в Україну, не стимулювали розвиток країни, а зумовлювали нарощування макроекономічних диспропорцій.

При цьому зростання кредитування економіки призвело до нарощування імпорту в Україну. Так, сальдо поточного рахунку платіжного рахунку до ВВП країни мало від'ємне значення починаючи із 2006 р. (табл. 1). Основний обсяг імпорту мав споживчий, а не інвестиційний характер. При цьому, зростання зовнішньої заборгованості сприяло розвитку не національного виробництва, а зарубіжного. Зростання дефіциту поточного балансу країни зумовило надмірну залежність національної економіки від нових зовнішніх фінансових надходжень. Приплив іноземних інвестицій і зростання споживчого кредитування стимулювали загальне зростання цін в економіці та формування «бульбашки» на окремих ринках, зокрема ринку нерухомості.

Висновки з проведеного дослідження. Незважаючи на те, що сучасний етап розвитку цивілізації характеризується як фінансовий із відповідним домінуванням фінансових чинників розвитку, економічна політика урядів і центральних банків повинна синхронізувати функціонування фінансового та реального секторів економіки. При цьому, стійкість розвитку національної економіки має базуватися на людино-центристських чинниках. Саме соціальний та екологічний фактори мають збалансовувати економічний розвиток суспільства в епоху фінансової цивілізації та переважання матеріалістичних настроїв бізнесу. Аналіз фінансово-кредитних детермінант розвитку національної економіки у 2003—2011 рр. свідчить про недоліки регулювання економіки з боку уряду та центрального банку. Відповідний моніторинг та оцінка цих детермінант дозволяє найповніше виявляти тенденції у фінансово-кредитному секторі національної економіки та коригувати економічну політику відповідно до одержаних результатів.

Література

1. Гальчинський А.С. Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи. Методологічні аспекти: Наук. вид. — К.: Либідь, 2006. — 312 с.
2. Геєць В.М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку / Валерій Михайлович Геєць ; НАН України ; Ін-т екон. та прогноз. НАН України. — К., 2009. — 864 с.
3. Антициклічне регулювання ринкової економіки: глобальна перспектива [Текст] : монографія / [Д.Г. Лук'яненко, А.М. Поручник, Я.М. Столярчук та ін.]; за заг. ред. Д.Г. Лук'яненка, А.М. Поручника ; Держ. вищ. навч. закл. «Київ. нац. ун-т імені Вадима Гетьмана». — К.: КНЕУ, 2010. — 334 с.
4. Економіка України: шоківі впливи та шлях до стабільного розвитку / [О.Г. Білоцерківець, Т.В. Бурлай, Н.Ю. Гончар та ін.]; за ред. д-ра екон. наук І.В. Крючкової ; НАН України ; Ін-т екон. та прогноз. — К., 2010. — 480 с..
5. Financial Stability: Reports from the Central Bank of Norway. — 2010. — №5. — http://www.norges-bank.no/upload/81910/financial_stability_2_10.pdf
6. Financial Stability Report 2009-2010: Czech national bank. — http://www.cnb.cz/miranda2/export/sites/www.cnb.cz/en/financial_stability/fs_reports/fsr_2009-2010/FSR_2009-2010.pdf
7. Financial Stability Report: December 2010. — Warsaw: National bank of Poland, 2010. — 116 p.
8. Financial Stability Report / Reserve Bank of India, March, 2010. — <http://rbidocs.rbi.org.in/rdocs/PublicationReport/Pdfs/IFSR250310F.pdf>
9. Прогнозування стійкого розвитку регіону: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.05 [Електронний ресурс] / І.С. Кондіус; Луц. нац. техн. ун-т. — Луцьк, 2008. — 21 с.
10. Основи стійкого розвитку: Навч. посібник / За заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Л.Г. Мельника. — Суми: Університетська книга, 2005. — 654 с.
11. Боришук Є.М. Проблеми оптимізації еколого-економічних систем і концепція сталого розвитку. Матер. міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 30-річчю Карпатського біосферного заповідника. — Рахів, 1998. — С. 22.
12. Платіжний баланс і зовнішній борг України за I квартал 2012 року. — К.: НБУ, 2012. — 112 с.
13. Статистичний щорічник України за 2007 рік. — К.: Держ. комітет стат. України, 2008. — 572 с.

Статтю подано до редакції 25.09.2012 р.

УДК 339.732

М. І. Дуба, д-р екон. наук, професор,
Є. С. Осадчий, канд. екон. наук, доцент,
кафедра менеджменту банківської діяльності,
КНЕУ імені Вадима Гетьмана

ДОСВІД РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ НА ГЛОБАЛЬНОМУ РИНКУ

АНОТАЦІЯ. Розглянуто доцільність підвищення ефективності функціонування національного і міжнародного банківського секторів за аспектами регулювання діяльності іноземних банків на глобальному ринку, визначено основні методи регулювання іноземного капіталу в банківській системі різних країн світу.

АННОТАЦИЯ. Рассматривается целесообразность повышения эффективности функционирования национального и международного банковского секторов за ас-